

Miloslava K n a p p o v á (Praha)

JANA PLESKALOVÁ: VÝVOJ VLASTNÍCH JMEN OSOBNÍCH V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1000–2010. HOST, Masarykova univerzita, Brno 2011, 204 s.

Monografie Jany Pleskalové je výsledkem mnohaletého, zasvěceného a zevrubného sledování vývoje užívání osobních jmen v českých zemích v letech 1000–2010, a to na základě analýzy zápisů osobních jmen v archivních dokumentech od nejstarších dob až po současné podkladové materiály. Jednotlivá časová období (1000–1300, 1300–1500, 1500–1786, 1786–2010) autorka vymezuje ve vztahu ke způsobu oficiálního pojmenování jedince ve společnosti, přičemž sleduje důležitou linii vývoje od oficiální jednojmennosti k oficiální dvoujmennosti, a to na pozadí vývoje společnosti. Zabývá se postupným vývojem antroponym a jejich jednotlivých druhů užívaných k pojmenování českých obyvatel, tj. křestních jmen, hypokoristik, příjímí, příjmení a přezdívek. V hrubých rysech si záslužně všímá i antroponymie německy mluvící menšiny a židovské komunity. V celé práci autorka maximálně využívá literaturu tématu, na niž pečlivě odkazuje; jde nejen o literaturu jazykovědnou a historickou a dále prameny jako dobové urbáře, gruntovní a pozemkové knihy apod., ale též o přínosné využití výsledků z různých diplomových prací, které vedla.

V úvodním oddíle **Minulost versus přítomnost** autorka představuje především dva základní doložené starobylé typy slovanských jmen, tj. vlastní osobní jména (1) přací (přející dlouhý věk, dobré vlastnosti a schopnosti) a (2) ochranná (hanlivá, výhružná, odstrašující), která vedle jmen složených tvoří nejstarší vrstvu doložených slovanských antroponym.

V následujícím oddíle věnovaném období let období **1000–1300**, kdy v českých zemích byla kulturním jazykem latina, autorka rozlišuje období pračeské, tj. do poloviny 12. století, v němž je v dokumentech registrováno jen několik slovanských antroponym, a období historické, raně české (do konce 13. století), a to již se staročeským parasystémem. Oficiálně převládá jednojmennost, mnohdy je oficiální osobní jméno doplněno dalšími výrazy. V obou uvedených obdobích autorka přínosně vyčleňuje šest pojmenovacích typů, které uvádí i v přehledné tabulce; mezi nimi je v 13. století nejčastěji zastoupeno oficiální osobní jméno doplněné výrazem lokalizujícím (*Bohuslav de Horka*). Další typy osobních jmen (hypokoristika jako *Vítek*, příjímí, šlechtické atributy) se teprve rozvíjejí, ovšem již v tomto období byly jejich základy položeny. Autorka objektivně dokládá, že dosavadní názory o převaze domácích jmen v 12. a zejména v 13. století podle výsledků analýzy historických dokumentů neodpovídají skutečnosti, tj. dokazuje, že převahu v nich mají jména cizí, která se do češtiny postupně začleňují.

V období let **1300–1500** autorka opět potvrzuje oficiální jednojmennost, dokládá však postupné formování neoficiální a proměnlivé dvoujmennosti: Světecká jména sice převládají, i když domácí jména jsou v té době ještě zcela běžná. Oficiální osobní jména domácí jsou totiž jen postupně nahrazována jmény přejatými, cizími, která autorka sleduje v propojení s jednotlivými vývojovými etapami. Rozlišuje základní pojmenovací typy, a to (1) oficiální osobní jméno a (2) oficiální osobní jméno + výrazy doplňující, a to společensky zařazující (*Mikuláš mlynář*), lokalizující (*Hynek z Milíčevsi*), doplněné příjímím (*Jan Kumpán*) a vyjádřením příbuzenského vztahu. Všechny typy jsou produktivní a vzájemně se prolínají, přičemž některé z nich se více uplatňují v určitých sociálních skupinách, např. u městského obyvatelstva je dominantním typem jméno + výraz sociálně zařazující. Formální hypokoristika užívaná též ve funkci oficiální se i nadále vytvářejí shodně s typy užívanými v předcházejícím období. Stejnou úlohu plní i hypokoristika a formální hypokoristika německá (*Jakl, Hensl*). Významně roste počet lidí užívajících vedle oficiálního jména též příjímí, členěné podle Jana Svobody¹⁾ na devět motivačních okruhů, u nichž autorka rozlišuje konkrétní slovtvorné typy. Eviduje, že k příjímím patří také již (téměř závazně) šlechtické atributy (*Mikšík z Plenkovic*), patronymika a metronymika a příjímí podle povolání, typická pro městské obyvatelstvo. Pojmenování německy mluvícího obyvatelstva bylo budováno na stejných motivech a kombinacích jako u českého obyvatelstva, postupně se u něho dříve prosazuje dědičné jméno rodiny. Pouze u českého venkovského obyvatelstva tehdy stačilo k identifikaci jedno jméno. Je zajímavé, že se již dokládají přechýlená ženská příjímí (*Lída Strýčková*).

Období let **1500–1786** J. Pleskalová charakterizuje jako dobu, v níž se prosazuje neoficiální dvoujmennost, jejíž typologii uvádí. Konstatuje, že tehdy téměř každý dospělý muž měl na oficiální úrovni křestní jméno a příjímí. Ve funkci oficiálních jmen se stále více dokládají vedle křestních jmen též hypokoristika, vyvíjející se po stránce formální i funkční. Autorka prezentuje repertoár nejčastěji se vyskytujících křestních jmen, jejichž jádro přetrvalo až do 20. století (*Jan, Václav*, po r. 1720 *Josef, František, Antonín, Jakub, Matěj*; *Anna*, /po r. 1720/ *Marie, Kateřina, Barbora, Josefa, Dorota, Magdalena*). Mezi běžná židovská jména patřila v 16.–18. století *Abraham, Aron, Mojžíš, David, Josef, Samuel, Salamon*. Autorka představuje podrobnou klasifikaci příjímí i jejich druhů a upozorňuje na známý fakt, že jsou to příjímí stále nedědičná a proměnlivá, ovšem pro zástupce rodiny téměř závazná. Rozvíjejí se i další neoficiální druhy osobních jmen; na venkově se konstitují jména po chalupě a ve městech jména podle erbů a domovních znamení. – Dodávám, že publikace Berní rula z r. 1654,²⁾

¹⁾ J. Svoboda, *Staročeská jména a naše příjmení*, Praha 1964.

²⁾ Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z r. 1654,

kteřá obsahuje pŕes 183 tisíc poloŕek řazených abecedně podle pŕíjmí, by nepochybně monografii J. Pleskalové v mnohém nejen potvrdila, ale i obohatila.

Závěrečné období let **1786–2010** autorka prezentuje již jako období oficiální dvoujmennosti pro všechny obyvatele českých zemí; základní funkční členy od té doby tvoří křestní neboli rodné jméno a dědičné příjmení. Přehledy křestních jmen oblíbených v 18. stol. dokládají, že jsou to již jména, která se s mírně proměnlivou frekvencí užívají v českých zemích dodnes. Jejich repertoár je ovšem v souvislosti s vývojem společnosti průběžně doplňován a obměňován. Rovněž dřívější mimojazykové motivace vedoucí k volbě jmen, dnes jen mírně modifikované, jsou poměrně stabilizované a (podle mých znalostí) jde o jev doložený i v dalších evropských jazycích. Uvedeny jsou mj. také hlavní typy současných českých příjmení a (podle oficiální statistiky z r. 2007) přehled dvaceti nejčastěji se vyskytujících příjmení mužských a ženských. (Doplňuji, že počet příjmení vyskytujících se na území ČR v důsledku přílivu cizinců stále roste. V nejnovějších statistikách za r. 2012 se uvádí pŕes 490 tisíc jednotlivých příjmení, a to dohromady občanů ČR i cizinců oběho pohlaví, včetně pravopisných variant příjmení.) – Autorka konstatuje, že oficiální způsoby pojmenování, tj. systém jmen a příjmení je v současnosti jen mírně proměnlivý, zatímco v neoficiálním prostředí běžně frekventovaná hyporistika (zčásti vycházející z nářečí) a přezdívky se v důsledku jejich neoficiálnosti stále vyvíjejí i slovotvorně obohacují.

K publikaci je připojen nejen přehledný závěr, ale i malý terminologický slovníček a velmi užitečný přehled použité literatury a pramenů, členěný v soulase s publikací podle jednotlivých časových období, o nichž se ve vývojovém aspektu pojednává.

Monografie Jany Pleskalové *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010* splnila na vysoké odborné úrovni náročný cíl: komplexně zobrazit vývoj základních druhů antroponym (křestních jmen, pŕíjmí, příjmení, hypokoristik a přezdívek) v českých zemích spolu s vývojem oficiálního pojmenování osob v průběhu posledního tisíciletí. Autorka věcně, jasně, přehledně a pŕesvědčivě představila s velmi pečlivým využitím odborné literatury a výsledků analýzy nejrůznějších archivních materiálů i pramenů, zajišťovaných i prostřednictvím diplomových prací, tisíciletý vývoj české antroponymie na úrovni oficiální i neoficiální. Ve výkladu věnovala pozornost i antroponymii německé menšiny a židovské komunity. Práce je významným, a to prvořadým přínosem ke komplexnímu doplnění popisu dějin české a šíře

---

doplňný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z r. 1651. Svazek I., II. Sestavili Václav Červený a Jarmila Červená, Praha 2003.

---

slovanské antroponymie, doplňujícím dosud ojedinělé dílo Jana Svobody³⁾ na celostní prezentaci tisíciletého vývoje vlastních osobních jmen v českých zemích.

---

³⁾ J. Svoboda, o. c. v pozn. 1.